

Oleksandr Sedliar

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki
Biblioteka Naukowa

Oświata wśród ludu ruskiego w Prowincji Galicyjskiej. Pierwsze dziesięć lat działalności filii Towarzystwa im. Mychajła Kaczkowskiego (1876–1885)

Słowa kluczowe

Towarzystwo im. M. Kaczkowskiego, Galicja, rusofile galicyjscy, filia towarzystwa, oświata ludu, życie społeczne na prowincji

Streszczenie

W tekście rozpatrzono stworzenie i pierwsze dziesięć lat działalności (1876–1885) filii ukraińskiego (ruskiego) rusofilskiego oświatowego Towarzystwa im. Mychajła Kaczkowskiego w Galicji. Filie zakładali i w ich kierownictwie przeważali księża greckokatolicki. Główne kierunki ich działania to: zbiórka składek członkowskich, rozpowszechnienie wydawnictw Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego, dla oddzielnych filii – organizacja różnych imprez kulturalnych (przeważnie wieczorów muzycznych i poetyckich), sklepów, burs itp. Do 1885 r. w Galicji Towarzystwo im. M. Kaczkowskiego stworzyło 21 oddziałów. Najbardziej aktywne były filie w Sokalu, Stanisławowie, Tarnopolu, Drohobyczu, Samborze, Jaworowie, Turce i Kołomyi. Większość z nich działała nieregularnie, niektóre z biegiem czasu przestały istnieć. Głównymi problemami było nieprzygotowanie prowincjonalnej ruskiej inteligencji do systematycznej pracy społecznej, niedostateczna koordynacja między działaczami ze wsi i miast (powiatowych centrów), brak funduszy, niski poziom autonomii filii. Jednak pomimo istniejących trudności, filie Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego przyczyniły się do intensyfikacji życia publicznego na poziomie powiatowym, dla chłopów i części inteligencji uczestnictwo w ich działalności nierzadko było pierwszym doświadczeniem pracy społecznej.

W 1874 roku w Kołomyi grupa ruskich działaczy społecznych, na czele z greckokatolickim księdzem Iwanem Naumowiczem założyła Towarzystwo imienia Mychajła Kaczkowskiego (w brzmieniu oryginalnym „Obszczestwo imeni Mychajła Kaczkowskoho”). Głównym zadaniem nowo powstałego stowarzyszenia było „szerzenie wiedzy, dobrych manier, pracowitości, oszczędności i trzeźwości, świadomości obywatelskiej i wszelkiego rodzaju cnót wśród ruskiego ludu w Austrii” poprzez wydawanie „popularnych, pouczających, tanich księzek religijno-umoralniającej, naukowej i rozrywkowej treści” oraz zakładanie czytelni, spółek trzeźwości, kas pożyczkowych i innych¹.

Chociaż organizatorzy Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego nie skupiali się na rywalizacji z innymi ruskimi stowarzyszeniami oświatowymi, w rzeczywistości okazało się ono alternatywą dla „Hałycko-ruskiej Matyci” („Macierzy galicyjsko-ruskiej”), która w połowie lat 70. XIX wieku prawie zaprzestała swojej działalności, i oponentem ukrajinofilskiego towarzystwa „Proswita” („Oświata”). Bardzo szybko okazało się, że aby istnieć jako skuteczna, wpływowa i finansowo stabilna organizacja społeczna, Towarzystwo im. M. Kaczkowskiego musiało objąć zasięgiem swojego działania jak największą ilość Rusinów galicyjskich. Zadanie to nie mogło być wykonane wyłącznie przez kierownictwo Towarzystwa (zarząd główny), dlatego potrzebne były aktywne oddziały prowincjonalne (filie), które by prowadziły działalność oświatową i upowszechniały wydawnictwa Towarzystwa na poziomie powiatów, a nawet poszczególnych gmin.

Celem artykułu jest przybliżenie okoliczności powołania do życia Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w Galicji oraz działalności w pierwszych latach istnienia jego filii. Analizie poddano także kierunki działalności rzeczonych filii wraz ze wskazaniem stopnia ich aktywności.

Bazę źródłową artykułu tworzą sprawozdania z działalności filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego zamieszczone

---

¹ *Общее собрание общества имени Михаила Качковского в Коломыи*, „Слово”, 16 (28) VIII 1874, s. 2.

na łamach periodyków galicyjskich w drugiej połowie lat 70. oraz w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku (głównie w rusofilskiej gazecie „Słowo”). Właśnie do redakcji tego czasopisma działacze prowincjonalni nadsyłali informacje o wartych uwagi przedsięwzięciach, które przeprowadzały poszczególne filie. Oprócz tego „Słowo” regularnie informowało o przebiegu obrad zarządu głównego stowarzyszenia, gdzie często omawiano problemy funkcjonowania filii. Niestety, oryginalnych dokumentów z działalności filialnych ośrodków Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego za badany okres zachowało się niewiele. Wśród tych, które się zachowały nie ma niestety takich, które mogłyby odzwierciedlić rzeczywisty stan działalności większości filii. Jedynym wyjątkiem jest księga protokołów walnych zgromadzeń i posiedzeń zarządu oddziału Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w Tarnopolu, zachowana w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie².

Na chwilę obecną działalność filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego jest zbadana wyłącznie w sposób ogólnikowy. Większość dotychczasowych badań umożliwia zaledwie zilustrowanie ogólnego zakresu działalności ośrodków prowincjonalnych w latach 1870–1880. Wiele drobniejszych aspektów potrzebuje dogłębnej analizy. Warto tu choćby zwrócić uwagę na publikację autorstwa Osypa Monczałowskiego, wydaną z okazji jubileuszu działalności wszystkich filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w ostatniej ćwierci XIX wieku. Spośród współczesnych badaczy najlepiej działalność oddziałów wspomnianej organizacji zbadał lwowski historyk Oleksiy Sukhyi w monografii poświęconej rusofilom galicyjskim³. Szczególnie dobrze udało mu się odtworzyć działalność filii tarnopolskiej Towarzystwa. Tarnopolski badacz Volodymyr Lukashiv, który niedawno obro-

---

² Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, zesp. 182, inw. 1, sygn. 11, ark. 8–30.

³ Bezpośrednio o oddziałach Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego patrz: О. Сухий, *Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті)*, Львів 2003, s. 338–345.

nił pracę doktorską dotyczącą działalności Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w okresie austriackim, niestety nie poświęcił większej uwagi filiom⁴.

Cezury czasowe niniejszej pracy obejmują pierwsze dziesięć lat działalności filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego, tj. lata 1876–1885. Jest to wystarczający okres, by podsumować proces kształtowania się oddziałów, główne kierunki ich działania oraz aby móc wskazać osiągnięcia i podstawowe problemy.

W pierwszym wariantcie (1875 r.) statutu Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego nie przewidywano powstania filii. Jednak potrzeba ich stworzenia była dla wielu członków stowarzyszenia oczywista. Z tego względu na walnym zgromadzeniu w Haliczu 12 (24) sierpnia 1875 roku temat filii był omawiany bardzo aktywnie. Wypowiadali się zarówno zwolennicy (pierwszy taki pomysł zgłosił ks. V. Łopatiński), jak i przeciwnicy utworzenia oddziałów. Ci pierwsi podkreślali, że filie mogłyby rozszerzyć działalność Towarzystwa na prowincję, przyciągnąć wszystkich chętnych, a także ułatwić dystrybucję książek, natomiast drudzy wskazywali na zagrożenie nadmierną biurokratyzacją i wysokie prawdopodobieństwo braku aktywnych działaczy w terenie. Po dyskusji walne zgromadzenie zgodziło się utworzyć filie i zleciło zarządowi głównemu, aby dokonał niezbędnych zmian w statucie Towarzystwa⁵.

Już w zatwierdzonym przez Namiestnictwo Galicyjskie w dniu 17 (29) lutego 1876 roku statucie Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego pojawiała się krótka wzmianka na temat filii następującej treści: „Stowarzyszenie ma prawo do zakładania filii w zakresie ograniczonym przepisami statutu”⁶. Nic więcej

---

⁴ Patrz: В.Я. Лукашів, *Діяльність Товариства ім. М. Качковського*” в Східній Галичині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.); автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 – історія України, Тернопіль 2014.

⁵ [И. Наумовичъ], *Первое загалное собрание общества имени Михаила Качковского*, „Наука” 1875, т. 8, с. 338–339.

⁶ *Статуты Общества имени Михаила Качковского во Львовѣ*, [w:] И. Наумовичъ, *Горить!* (Изданий Общества имени Мих. Качковского во Львовѣ ч. V), Львовъ 1876, с. 52.

na temat warunków ustanowienia filii, jej praw i obowiązków, składu i kompetencji zarządu i tym podobnych w statucie nie zamieszczono. Oczywiście, każdy oddział powinien być mieć własny statut – i ten fakt przez jakiś czas powodował znaczne trudności w działaniu spółki. Zasady funkcjonowania filii zostały szczegółowo opisane tylko w statucie Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w 1882 roku⁷.

Na posiedzeniu zarządu głównego Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego powiadomiono, że rozpoczęły się prace dotyczące organizacji filii na prowincji, a tam, gdzie nie uda się założyć filii, zostaną wyznaczeni agenci, którzy będą zbierali składki członkowskie i przekazywali członkom stowarzyszenia wydawane publikacje⁸. Z początkiem kwietnia 1876 roku poinformowano o ustalaniu 22 agentur; wśród agentów dominowali księża grekokatoliccy (19 z 22)⁹.

Zarząd główny jasno określił założenie jak największej liczby filii jako swój priorytet. Na początku kwietnia 1876 roku pojawiła się w „Słowie” jego specjalna odezwa, poświęcona doniosłości i konieczności założenia oddziałów. Filiom nadano duże znaczenie, oczywiście większe, aniżeli pozwalały na to możliwości przeciętnego ośrodka: „Zadanie filii jest bardzo ważne – być może ważniejsze, aniżeli zarządu głównego, właśnie dlatego, że filie będą bezpośrednio kontaktować z członkami towarzystwa ze swojego okręgu, że powinny czuwać nad potrzebami ludu, myśleć o sposobach ich zadowolenia, a także przedstawiać odpowiednie propozycje zarządowi głównemu, który będzie zajmować się tylko redagowaniem i dystrybucją książek i kontrolą ośrodków filialnych. Poza tym, tylko filie mogą w sposób właściwy zakładać czytelnie, spółki trzeźwości, gminne pożyczkowe kasy i magazyny zbożowe (spichlerze) we wsiach swojego okręgu, wreszcie, tylko walne zgromadzenie filii stworzą ludowi

---

⁷ *Статуты Общества им. Михаила Качковского*, [w:] *Онуфрїй Грушкевичъ чарѣвникъ*, ч. 2, (Изданія Общества имени М. Качковскаго. Книжечка за мѣсяць Януарїй 1882), [Львѣвъ 1882], s. 67–70.

⁸ „Слово”, 11 (23) III 1876, s. 3.

⁹ „Слово”, 27 III (8 IV) 1876, s. 5.

możliwość, by sformułował swoje potrzeby, zaproponować środki dla uzyskania ich zadowolenia i w ogóle będą w stanie zrozumieć swoją godność, dostrzec w sobie obywatela wolnego państwa, poczuć wyższe, duchowe potrzeby”¹⁰. W tej samej odezwie powiedziano również, że wkrótce będzie uchwalono regulamin działalności filii.

Pierwszą filię Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego założono 7 [19] kwietnia 1876 roku w Stanisławowie¹¹. Stało się to zgodnie z procedurą, która była mniej więcej przestrzegana także podczas zakładania (przeprowadzania walnych zgromadzeń) innych oddziałów. Przedsięwzięcie rozpoczynało się Boską Liturgią, następnie (najczęściej już po obiedzie) odbywało się właściwe walne zgromadzenie, na którym odczytywano statut Towarzystwa, wybierano zarząd filii, omawiano różne propozycje zebranych członków, słuchano wykładów na popularny temat. Uczestnikami założycielskich walnych zgromadzeń często byli nie tylko członkowie stowarzyszenia (w ogóle uczestników mogło być od kilkudziesięciu do 300 osób); wielu z nich przystępowało do Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego bezpośrednio przed lub po tym zgromadzeniu.

Do czasu walnego zgromadzenia w Stryju 8 (20) sierpnia 1876 roku udało się założyć 12 filii, były to (w porządku chronologicznym): Stanisławów, Przemyśl, Złoczów, Kałusz, Sokal, Jaworów, Żydaczów, Drohobycz, Brody, Stryj, Skalał i Rohatyn. I na tym walnym zgromadzeniu, i po nim, jednym z głównych zadań strategicznych Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego nazywano otwarcie nowych filii¹². W 1877 roku pojawiło się jeszcze 7 filii: Gliniany, Sambor, Śniatyn, Rawa Ruska, Kołomyja, Tarnopol, Brzeżany.

Utworzenie nowych oddziałów doprowadziło do wzrostu liczby członków Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego – dzięki istnieniu filii liczba członków zwiększyła się z 3562 w styczniu 1876 roku

---

¹⁰ *Изъ Львова. (Основаніе філій общества им. М. Качковскаго.), „Слово”, 27 IV (9 V) 1876, s. 2.*

¹¹ *Изъ Станиславова. (Открытіе філіального отдѣленія общества им. Михаила Качковскаго въ Станиславовѣ.), „Слово”, 15 (27) IV 1876, s. 2.*

¹² *Третье генеральное собраніе общества имени Михаила Качковскаго, „Слово”, 12 (24) VIII 1876, s. 1.*

do około 6500 na koniec września 1877 roku, była więc decydująca. Nowe ośrodki rozpowszechniały informacje o stowarzyszeniu, zachęcały Rusinów do przyłączenia się do niego, organizowały (ale tylko oddzielne filie) różne wydarzenia i promocje oraz rozpowszechniały książki Towarzystwa. Taka aktywność społeczna na prowincji była zjawiskiem niezwykłym i przyciągała uwagę. Nowi członkowie, ze względu na wpłatę składek członkowskich (1 złr. corocznie), powiększyli zasoby finansowe Towarzystwa i umożliwili jego rozwój. Z drugiej strony wzrost liczby członków wymagał szerszej sieci dystrybucji wydawnictw Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego (wysłanie każdemu członkowi oddzielnie książek pocztą było wtedy nieopłacalne), więc tutaj znowu filie (i agenci) okazały się bardzo potrzebne.

Jednak w 1877 roku proces tworzenia nowych filii został spowolniony. Ostatnia została założona w Brzeżanach 24 czerwca (6 lipca) 1877 roku. Następnie do końca badanego okresu pojawiły się tylko dwie filie – w Turce 12 (24) lipca 1879 roku i w Ustrzykach Dolnych 7 (19) kwietnia 1884 roku. Na początku 1877 roku okazało się, że niejasne sformułowanie ustępu dotyczącego filii w statucie spółki dało staroście tarnopolskiemu podstawy, aby zakazać 1 stycznia otwarcia oddziału w Tarnopolu. Uważał on, że filia powinna być utworzona jako oddzielne stowarzyszenie ze swoim własnym statutem. Zarząd główny, który starał się uzyskać zezwolenia w innych powiatach na otwieranie filii, protestował, ale Namiestnictwo poparło stanowisko starosty tarnopolskiego. Tak więc okazało się, że założone wcześniej oddziały potrzebują ponownej rejestracji – zajęło to kilka miesięcy (np. filia w Tarnopolu została otwarta dopiero 19 [31] maja 1877 r.) i spowolniło proces rozprzestrzeniania się prowincjonalnych ośrodków Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w Galicji¹³.

Była też inna przyczyna, o wiele istotniejsza. Już pod koniec 1876 roku, a szczególnie w pierwszej połowie 1877 roku okazało się, że niektóre filie praktycznie nie działały. Innych, które planowano założyć, i tak nie udało się otworzyć z powodu braku wystarczającej ilości gotowych do pracy działaczy.

---

¹³ Ibidem, s. 2.

Od kwietnia 1876 roku do maja 1877 roku na posiedzeniach zarządu głównego aktywnie omawiano (oczywiście, po uprzednim przedstawieniu miejscowych inicjatorów) możliwość otwierania oddziałów w Żółkwi, Haliczu, Bursztynie, Gródku Jagiellońskim, Busku, Kamioncie Strumiłowej, Bóbrce, Lubaczowie, Tłumaczu, Husiatynie, Uhrynowie, Strzeliskach, Nadwórnej, Zbarażu i Radziechowie. Tak więc na 19 założonych oddziałów przypadło 15 potencjalnych ośrodków, które planowano, ale i tak nie otworzono. Ten stan rzeczy był podobny do tego w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku: w tym czasie pojawiały się doniesienia o chęci otwierania filii w 8 miejscowościach (Bełż, Sanok, Rozdół, Buczacz, Krakowiec, Ustrzyki Dolne, Podhajce, Uhorniki k. Stanisławowa), a rzeczywiście założony został tylko jeden oddział – w Ustrzykach Dolnych.

Na walnym zgromadzeniu Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego we Lwowie 20 września (2 października) 1877 roku wiceprezes Venedykt Płoszczański w swoim sprawozdaniu poświęcił wiele uwagi filiom spółki. Jego ogólna ocena była bardzo umiarkowana z wyraźnymi nutkami rozczarowania.

Zaznaczył: „Działalność naszych oddziałów nie spełniła do końca naszych oczekiwań. Jedne dobrze rozumiały swoje posłannictwo i z energią, którą warto odnotować, zabrały się do roboty, ale są też tacy, które od czasu założenia nie dali oznak życia i nawet nie potrafili przekazać komu trzeba nadesłanych im od nas książek... Z tego powodu nas często informowali o tym członkowie towarzystwa i skarżyli się na skrajną beczynność filii. Po otrzymaniu skarg od naszych członków od razu zwracaliśmy się do oddziałów, jednak nasze interwencje były bezskuteczne; w takim razie nie widzieliśmy innego wyjścia, jak wyznaczyć agentów, którzy mogliby przynajmniej częściowo zastępować oddział tak długo, dopóki nie zostanie wybrany nowy, pewniejszy zarząd filialny, składający się z ludzi, którzy by rozumieli, że z honorami wiąże się ważne obowiązki, które powinny być wykonywane w interesie społeczeństwa i całego narodu galicyjsko-ruskiego”¹⁴.

---

¹⁴ Ibidem.

Kształtowanie struktury organizacyjnej Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego skończyło się generalnie w 1877 roku. W kolejnych latach jego kierownictwo uważało za swoje główne zadanie organizowanie regularnej publikacji książek, ich szybkie rozpowszechnianie wśród członków stowarzyszenia i zbiór składek członkowskich. Rola oddziałów w komunikacji z członkami była bardzo ważna, dlatego na obradach zarządu głównego i na walnych zgromadzeniach wspomniano o nich głównie w tym kontekście.

Na walnym zgromadzeniu w Przemyślu 8 (20) sierpnia 1878 roku przewodniczący Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego V. Płoszczański powiedział, że kierownictwo stale wzywało filie, by włączać do spółki nowych członków, regularnie nadsyłać składki członkowskie i, co najważniejsze, dostarczać pełnych i dokładnych informacji o członkach¹⁵. Bez tego nie mogło być mowy o sprawnym prowadzeniu ewidencji Towarzystwa oraz o regularnym i prawidłowym dostarczaniu jego wydawnictw członkom. Główne pretensje członków spółki skierowane po adresem zarządu głównego dotyczyły, jak wcześniej, nieprawidłowości w dystrybucji książek. Dlatego V. Płoszczański, podobnie jak w 1877 roku, mówił więcej o wadach oddziałów: „Filie mogą być dla towarzystwa tak dosyć pożytecznymi, jak, z innej strony, przez bezczynność i niedokładność ich przedstawicieli mogą być dla niego »dosyć szkodliwymi«. Oddział zadaje całej spółce dosyć silny cios, kiedy, po pierwsze, nie rozdaje w porę swoim członkom nadesłanych [ze Lwowa] książek, przez co wielu członków traci chęć przynależenia do spółki; po drugie, jeśli pieniądze zebrane od członków nie nadsyła w krótkim czasie zarządowi głównemu”¹⁶. To właśnie z powodu bierności wielu ośrodków prowincjonalnych, kierownictwo na przełomie 1877/1878 roku przestało podejmować kroki w celu założenia

---

¹⁵ *Отчетъ о дѣятельности центрального Комитета и филий Общества и. М. Качковского за 1877/8 годъ, составленный и прочтенный 8 (20) августа с. г. на VI-омъ генеральномъ Собраніи членовъ въ Перемышль председателемъ Общества Ведедиктомъ М. Площанскимъ, „Слово”, 10 (22) VIII 1878, s. 2.*

¹⁶ *Ibidem.*

nowych oddziałów. Tym z czynnych ośrodków, które nie roz-
prowadzały wydawnictw, zarząd główny przestawał wysyłać
książki i zaczynał je przysyłać członkom towarzystwa bezpo-
średnio albo przez konkretne osoby – agentów.

W cytowanym sprawozdaniu prezesa spółki mniej uwagi
poświęcono pozytywnym aspektom pracy oddziałów. Wspom-
niano o 11 filiach, które „mniej lub bardziej gorliwie zajmo-
wały się swoimi sprawami”: Stanisławów, Sokal, Tarnopol,
Sambor, Drohobycz, Rawa Ruska, Jaworów, Przemyśl, Kołomy-
ja, Śniatyn, Brzeżany. W celu uzyskania takiej pozytywnej oce-
ny filie musiały regularnie korespondować z zarządem głów-
nym, przysyłać składki członkowskie i przekazywać publikacje
stowarzyszenia jego członkom w swoim okręgu. Za najbardziej
udaną uznano działalność filii w Stanisławowie, która otwo-
rzyła u siebie sklep, organizowała muzyczno-poetyckie wie-
czory i zapowiedziała gotowość do zorganizowania wystawy
rolniczo-przemysłowej¹⁷.

W 1879 roku praca zarządu głównego i filii Towarzystwa im.
M. Kaczkowskiego odbywała się w zwykłym trybie. Najbar-
dziej zauważalnym wydarzeniem była wystawa przemysłowo-
gospodarcza w Stanisławowie, połączona z walnym zgroma-
dzeniem Towarzystwa 11 (23) września 1879 roku. W tradycyj-
nym sprawozdaniu, podczas zebrania prezes V. Płoszczański
zwrócił uwagę na fakt, że pomyślna działalność oddziałów
najczęściej zależy od uczestnictwa poszczególnych (jedne-
go czy kilku) energicznych osób: „Jeden albo dwaj energiczni
działacze prowadzą za sobą innych i osiągają za ich pomocą
dobry wynik. Zdarza się, że tylko jedna gorliwa osoba repre-
zentuje interesy naszego towarzystwa, nawet z uszczerbkiem
dla własnej kieszeni”¹⁸. Podkreślił także osiągnięcia oddziału

---

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ *Отчет о дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 8 (20) Августа 1878 до 11 (23) Сентября 1879 года, составленный и прочтенный 11 (23) Сентября с. г. на VII генеральномъ Собраніи членовъ въ Станиславовѣ предсѣдателемъ Общества Венедиктомъ М. Площанскимъ, „Слово”, 18 (30) IX 1879, s. 3.*

stanisławowskiego, który zorganizował czytelnię, sklep, bursę i na wysokim poziomie przeprowadził wystawę przemysłowo-gospodarczą. Odnotowano także, na tle innych ośrodków bardzo aktywną działalność filii sokalskiej. Ogólnie 10 z 20 istniejących oddziałów Towarzystwa otrzymało pozytywną ocenę: Stanisławów, Sokal, Sambor, Turka, Drohobycz, Jaworów, Brzeżany, Przemyśl, Kołomyja i Tarnopol¹⁹. Nieco później zarząd główny wskazał najbardziej aktywne agentury: w Komarnie, Lubaczowie, Strzeliskach, Wysowej oraz w Czerniowcach i Kocmani na Bukowinie²⁰.

Przed kolejnym walnym zgromadzeniem, które odbyło się w Kołomyi 4 (16) września 1880 roku i było połączone z wystawą gospodarczo-przemysłową, zarząd główny Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego próbował ożywić działalność mało aktywnych lub całkowicie zamarłych oddziałów. W kilku przypadkach próby te (poprzez organizację walnych zgromadzeń, wybór nowych zarządów filialnych) były dość udane, jednak przykładów negatywnych było więcej.

Podczas spotkania w Kołomyi V. Płoszczański powiedział, że stan oddziałów nie zmienił się: „Są czynne i beczynne filie, a wśród tych ostatnich nawet takie, które dużo zaszkodziły towarzystwu. Z 20 oddziałów, mniej lub bardziej zajmowało się swoimi sprawami 12”²¹. Do takich stosunkowo udanych, prawdopodobnie, należały następujące oddziały: Brzeżany, Drohobycz, Złoczów, Kołomyja, Przemyśl, Sambor, Sokal, Stanisławów, Stryj, Tarnopol, Turka, Jaworów.

W latach 1878–1880 zarząd główny Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego pozytywnie oceniał działalność nieco ponad połowy swoich oddziałów. Pojęcie o aktywności tych ośrodków prowincjonalnych

---

¹⁹ Ibidem.

²⁰ „Слово”, 13 (25) X 1879, s. 3.

²¹ *Отчетъ о дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 11 (23) сентября 1879 до 4 (16) сентября 1880 г., составленный и прочтенный 4 (16) сентября с. г. на VIII генеральномъ Собраніи членовъ въ Коломыѣ предсѣдателемъ Общества Венедиктомъ М. Площанскимъ*, „Слово”, 9 (21) IX 1880, s. 2.

może dać zaproponowana niżej tabela. Przedstawiono w niej informację o walnych zgromadzeniach oddziałów²² – ich przeprowadzenie było dobrym wyznacznikiem pomyślności konkretnej filii, świadczyło o funkcjonowaniu jej zarządu, o dobrej komunikacji kierownictwa oddziału z członkami Towarzystwa w swoim okręgu. Spotkania filialne dodatkowo promowały spółkę, zachęcały jej członków do płacenia składek, przyciągały uwagę potencjalnych członków wśród ruskich chłopów i drobnomieszczan. Z drugiej strony niezdolność zarządu filii do przeprowadzania regularnych spotkań (powinny odbywać się co roku) świadczyła o jego bezczynności i nieskuteczności.

Przeanalizowałem wszystkie wzmianki o oddziałach, które zamieszczono w opublikowanych doniesieniach (w gazecie „Słowo”) o obradach zarządu głównego Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego (patrz tabela 1). Różne aspekty działalności filii rozpatrywane były niemal na każdym spotkaniu zarządu głównego. Chociaż klasyfikacja informacji, ogłoszonej w „Słowie”, jest subiektywna, jednak dobrze uzupełnia oceny działalności oddziałów, które co roku podawał do publicznej wiadomości prezes Towarzystwa na walnym zgromadzeniu.

Tabela 1. Aktywność filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w latach 1876–1880

	Filia	Ilość walnych zgromadzeń filii	Wzmianki o filii na spotkaniach zarządu głównego Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego			
			pozytywne	neutralne	negatywne	ogółem
1	Sokal	5	9	26	–	35
2	Tarnopol	3	4	14	3	21
3	Stanisławów	4	7	11	–	18
4	Drohobycz	3	3	13	1	17
5	Sambor	3	3	13	–	16
6	Złoczów	3	1	9	3	13
7	Kołomyja	3	2	8	2	12
8	Jaworów	2	2	9	–	11

²² О.А. Мончаловскій, *op. cit.*, s. 65–105.

9	Brody	2	–	5	5	10
10	Stryj	2	4	4	2	10
11	Kałusz	1	–	3	6	9
12	Rawa Ruska	1	2	5	1	8
13	Sniatyn	1	1	5	1	7
14	Brzeżany	2	2	5	–	7
15	Przemyśl	3	1	5	–	6
16	Rohatyn	1	–	1	4	5
17	Turka	1	–	5	–	5
18	Żydaczów	1	–	1	2	3
19	Gliniany	1	1	–	2	3
20	Skalał	1	–	1	1	2

Jak wynika z tabeli, najbardziej aktywnym oddziałem Towarzystwa był sokalski, a intensywność jego działań znacznie wzrosła w latach 1879–1880. Oddział ten był jedynym, któremu udało się zorganizować walne zgromadzenia każdego roku w drugiej połowie lat 70. XIX wieku. Poza tym pozytywnie oceniano działania filii stanisławowskiej – uważano ją przez długi czas najbardziej udaną, jednak w 1880 roku aktywność tego oddziału zmniejszyła się. O tarnopolskim oddziale również wspomniano często, chociaż on miał okres stagnacji z negatywnymi ocenami. Ogólnie rzecz biorąc, władze Towarzystwa uważały oddziały w Drohobyczu, Samborze i Jaworowie za odnoszące sukcesy, bez istotnych uwag. Oddział w Kołomyi zyskał bardzo przychylną ocenę za organizację wystawy w 1880 roku, ale wcześniej nie był aktywny. Najbardziej niepokojącymi dla zarządu głównego były filie w Kałuszu, Brodach i Rohatynie, a o oddziałach w Żydaczowie, Glinianach i Skalałcu (oczywiście nieaktywnych) prawie nie wspomniano na jego obradach.

Godny uwagi jest skład osobowy zarządów filialnych. Oczywiście często do nich trafiali przypadkowi ludzie, którzy potem nie zajmowali się sprawami społecznymi, jednak analiza składu osobowego zarządów oddziałów pokazałaby, kogo Rusini w drugiej połowie lat 70. XIX wieku uznawali za liderów ruchu oświatowego i, ogólnie, życia społecznego na prowincji. Z reguły do zarządów filialnych wybierano przewodniczącego, ośmiu głównych członków i czterech zastępców (mogli oni uczestni-

czyć w posiedzeniach w przypadku nieobecności głównych członków), chociaż były i wyjątki.

Biorąc pod uwagę fakt, że walne zgromadzenia oddziałów i wybór nowych zarządów odbywały się nieregularnie, warto przeanalizować skład pierwszych zarządów 19 oddziałów, wybranych w latach 1876–1877, w tym 247 osób (głównych członków i zastępców)²³. Społeczny skład członków zarządów filialnych Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego pierwszego powołania był następujący: księża – 95 (38,5%), chłopci – 71 (28,7%), mieszczanie – 42 (17%), nauczyciele miejscy i wiejscy szkół ludowych – 14, nauczyciele gimnazjum (świeccy) – 10 (razem z nauczycielami duchownymi – 14), urzędnicy sądowi – 7, inni – 8. Jak widzimy, przeważali kapłani, chłopów i mieszczan było nieco mniej niż połowa wszystkich członków, a nauczycieli było niewielu – łącznie około 10%.

Jednak *de facto* członkowie zarządów mieli różny wpływ. Przywództwo było dla kapłanów, a chłopów i mieszczan wybierano przeważnie jako zastępców głównych członków zarządów filialnych. Jeśli prześledzić oddzielnie społeczny skład głównych członków (132 osoby, dane są dostępne z 15 oddziałów), to wynik będzie taki: księża – 59 (44,7%), mieszczanie – 22 (16,7%), chłopci – 22 (16,7%), nauczyciele szkół ludowych – 11, nauczyciele gimnazjum – 8, urzędnicy sądowi – 5, inni – 5. Tak więc chłopci i mieszczanie stanowili tylko jedną trzecią liczby głównych członków zarządów filialnych, a dominowała w nich inteligencja. Oddziałom przewodniczyli prawie wyłącznie kapłani – tak było w 18 przypadkach na 19.

Tak więc, chociaż zarząd główny Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego we Lwowie składał się przede wszystkim z ludzi świeckich i prawie w całości z przedstawicieli inteligencji, to ośrodki prowincjonalne były kierowane przez kapłanów grekokatolickich.

---

²³ „Слово”, 15 (27) IV 1876, s. 2; 24 IV (6 V) 1876, s. 3; 4 (16) V 1876, s. 3; 6 (18) V 1876, s. 3; 3 (15) VI 1876, s. 2; 8 (20) VI 1876, s. 2; 10 (22) VI 1876, s. 2; 17 (29) VI 1876, s. 2; 22 VI (4 VII) 1876, s. 1; 10 (22) VII 1876, s. 3; 9 (21) VIII 1876, s. 3; 21 XII 1876 (2 I 1877), s. 3; 11 (23) I 1877, s. 1; 18 (30) I 1877, s. 1; 17 II (1 III) 1877, s. 3; 27 VI (9 VII) 1877, s. 3; 19 (31) VII 1877, s. 2; O.A. Мончаловскій, op. cit., s. 77, 79, 81, 95.

Tendencja ta przetrwała do końca lat 70. XIX wieku i rozwinęła się w pierwszej połowie następnej dekady. Oddziały Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego ostatecznie podzieliły się na trzy grupy: 1) stosunkowo aktywne, 2) prawie zmarłe, ale odnośnie do których były próby ożywienia ich działalności; 3) faktycznie nieistniejące. W tym momencie zarząd główny ostatecznie uświadomił sobie, że wszystkie oddziały nie mogą i nie będą w stanie wykonać w najbliższej przyszłości zadań, przypisanych im w 1876 roku. Działalność przeciętnej filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku została zredukowana do zbioru składek członkowskich i przesyłki członkom stowarzyszenia jego książek. Co prawda, jak świadczy praktyka pojedynczych oddziałów, i tu były problemy, ponieważ z częścią członków z okręgu filialnego kierownictwo filii nie miało żadnego kontaktu. Walne zgromadzenia oddziałów były rzadko zwoływane, zarządy filialne mogły nie zbierać się przez długi czas, tylko niektóre z najlepszych filii organizowały wieczory muzyczno-poetyckie lub inne publiczne imprezy.

Na początku 1882 roku zatwierdzono nową wersję statutu Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego. Od tego czasu zarząd główny mógł założyć filię na żądanie co najmniej 20 członków stowarzyszenia; walne zgromadzenia filii miały odbywać się co roku z udziałem co najmniej 15 członków, oni wybierali zarząd filialny, zatwierdzali jego sprawozdania i rachunki, a także omawiali „propozycje realizacji celów towarzystwa w swojej miejscowości”²⁴. Zarząd filialny miał mieć przewodniczącego, czterech członków i dwóch zastępców. Powinien przysyłać zarządowi głównemu informacje o osobach, które chciałyby wstąpić do Towarzystwa, zbierać składki członkowskie i nadsyłać je do Lwowa, rozdawać członkom i sprzedawać wydawnictwa Towarzystwa, przeprowadzać publiczne wykłady i wieczory muzyczno-poetyckie, zakładać w swoim okręgu czytelnie i sklepy²⁵. Na swoje potrzeby zarządy filialne mogły pozostawić 10%

---

²⁴ *Статуты Общества им. Михаила Качковского*, op. cit., s. 67–68.

²⁵ *Ibidem*, s. 68–69.

sumy zebranych składek członkowskich. W celu skłonienia ich do regularnej, a nie sporadycznej pracy, w statucie wskazano, że będą musiały nadsyłać do zarządu głównego swoje sprawozdania przez dwa miesiące, a zebrane składki członkowskie przez maksymalnie trzy miesiące. Gdyby w ciągu roku zarząd filialny nie nadesłał składek, to zarząd główny miałby prawo do rozwiązania go i zainicjowania wyboru nowego na walnym zgromadzeniu filii²⁶. W praktyce jednak nie było to łatwe do wdrożenia, ponieważ w nieaktywnych okręgach często nie było członków Towarzystwa, chcących organizować i przeprowadzić walne zgromadzenie oddziału.

Chociaż statut z 1882 roku pozwolił filiom aktywnie działać, nie wyeliminował jednak wszystkich sprzeczności w kompetencjach między zarządami głównym a filialnymi. Nie udało się zapewnić regularnej pracy oddziałów Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego.

W 1882 roku po raz pierwszy na działalność spółki duży wpływ miały okoliczności zewnętrzne – tzw. proces Olhy (Olgi) Hrabar, w którym kilku słynnych rusofilów (w tym ówczesni prezesi Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego – Iwan Naumowicz i Venedykt Płoszczański) zostało oskarżonych o zdradę na korzyść Rosji. Chociaż zarzuty te nie zostały udowodnione w sądzie, proces spowodował znaczną utratę reputacji ruchu rusofilskiego (moskalofilskiego) w Galicji, w tym w Towarzystwie im. M. Kaczkowskiego. Wielu prowincjonalnych działaczy, którzy należeli do zarządów filialnych, jeszcze bardziej ograniczyło swoją i tak nie zanadto aktywną działalność, obawiając się krytyki i potępienia.

Na rozwój ośrodków Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego negatywnie wpłynęło zamknięcie przez Namiestnictwo 21 lutego 1882 roku jednej z najlepszych i najaktywniejszych filii – stanisławowskiej²⁷. Oddział ten został rozwiązany z powodu działalności niezgodnej z zatwierdzonym statutem: zarząd filialny zamie-

---

²⁶ Ibidem, s. 69.

²⁷ „Слово”, 20 II (4 III) 1882, s. 3; 23 II (7 III) 1882, s. 3; 26 VIII (7 IX) 1882, s. 3; *Чувствительная ампутация „Проломъ”*, 27 II (11 III) 1882, s. 1–2.

rzeź przeprowadzić dochodzenie w sprawie konfiskaty druków przez władze państwowe u członka Towarzystwa, mającego pozwolenie na ich wydawanie, a także postanowił udzielić finansowego wsparcia czasopismu „Hospodar i Promyszlennyk”. W związku z tym, zdaniem władz krajowych, zarząd filialny przekroczył swoje uprawnienia; apelacje zakończyły się niepowodzeniem, a oddział w Stanisławowie został zlikwidowany.

Tak więc problemy, które miały charakter społeczno-polityczny, nałożyły się na wewnętrzne trudności rusofilskiego towarzystwa oświatowego i pogłębiły jego stagnację. Jest to zauważalne nawet w doniesieniach o pracy oddziałów Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w gazecie „Słowo”. Od 1882 roku nie ma prawie żadnych opublikowanych sprawozdań o walnych zgromadzeniach oddziałów, a doniesienia o ich działalności są ograniczone głównie do tego, że jakiś oddział nadesłał list do Lwowa, często z przekazaniem pewnej kwoty składek członkowskich. Jeśli w drugiej połowie lat 70. XIX wieku reakcja zarządu głównego na działalność oddziałów nieraz może być oceniona pozytywnie lub negatywnie, w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku jest to po prostu stwierdzenie istnienia kontaktu z konkretną filią. Tylko czasami zdarzały się oceny negatywne, a pozytywnych, z kilkoma wyjątkami w 1881 roku, nie było w ogóle (patrz tabela 2).

Tabela 2. Aktywność filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w latach 1881-1885

	Filia	Ilość walnych zgromadzeń filii	Wzmianki o filii na spotkaniach zarządu głównego Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego			
			pozytywne	neutralne	negatywne	ogółem
1	Sokal	4	–	36	–	36
2	Drohobycz	3	–	22	–	22
3	Tarnopol	1	–	15	4	19
4	Jaworów	1	–	15	–	15
5	Sambor	1	–	14	1	15
6	Turka	3	1	11	–	12
7	Kołomyja	2	–	10	2	12
8	Brody	3	–	10	1	11

9	Złoczów	1	–	8	3	11
10	Ustrzyki Dolne	2	–	10	–	10
11	Stryj	2	–	9	1	10
12	Brzeżany	2	–	9	1	10
13	Przemyśl	–	–	7	–	7
14	Stanisławów	2	1	4	–	5
15	Rohatyn	–	–	1	2	3
16	Rawa Ruska	–	–	–	3	3
17	Kałuż	–	–	1	1	2
18	Żydaczów	–	–	–	1	1

Jak widać, najbardziej aktywną pozostała filia w Sokalu. Ona przeprowadziła największą liczbę walnych zgromadzeń – 4 (każdego roku w okresie 1881–1884). Aktywnymi można jeszcze nazwać oddziały w Drohobyczu, Jaworowie, Samborze, Turce i nowo założony (w 1884 r.) oddział w Ustrzykach Dolnych. W działalności filii w Tarnopolu, Kołomyi, Brodach, Złoczowie, Stryju i Brzeżanach pokładano duże nadzieje, ale miały one okresy względnej aktywności (głównie zbieranie składek od części członków Towarzystwa z swojego okręgu) na przemian z okresami stagnacji i bezczynności. Oddział w Przemyślu nadysłał jedynie składki członkowskie – nic więcej nie wiadomo o jego działalności. Inne oddziały faktycznie nie działały, a sporadyczne próby zarządu głównego Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego, by ożywić ich działalność były bezskuteczne.

Przedstawione w tabeli 3 informacje na temat składek członkowskich przesyłanych do Lwowa (na podstawie sprawozdań posiedzeń zarządu głównego Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego, publikowanych w „Słowie” i „Nowym Prołomie”) są również interesujące i wskazują aktywność filii i ich pracę z członkami w swoich okręgach. Poniższe kwoty składek członkowskich nie są kompletne, ponieważ niektórzy członkowie wysyłali składki do Lwowa bezpośrednio, a nie za pośrednictwem oddziału. I w tym przypadku najbardziej aktywną okazała się filia sokalska. Dla porównania tabela zawiera wskaźniki kilku najbardziej udanych agentur, na czele z stanisławowską (agentem Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w Stanisławowie był ks. Ieronim Kordasiewicz), utworzoną zamiast oddziału, rozwiązanego w 1882 roku.

Tabela 3. Suma składek członkowskich przesłanych przez oddziały i poszczególnych agentów Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego do zarządu głównego (według materiałów z gazet „Słowo” i „Nowyj Prołom”), lata 1883–1885²⁸

	Filia / agentura	1883		1884		1885		Ogółem	
		złr.	kr.	złr.	kr.	złr.	kr.	złr.	kr.
1	Sokal	201	87	163	49	68	04	433	40
2	Turka	49	90	74	80	42	52	167	22
3	Drohobycz	30	60	86	30	43	20	160	10
4	Stanisławów*	21	50	27	20	35	20	83	90
5	Jaworów	10	15	41	90	28	90	80	95
6	Przemyśl	?	?	44	49	34	90	79	39
7	Złoczów	49	10	15	80	11	00	75	90
8	Tarnopol	26	40	12	10	33	25	71	75
9	Ustrzyki Dolne	–	–	27	00	38	60	65	60
10	Brody	30	00	19	20	16	40	65	60
11	Stryj	16	80	24	20	15	00	56	00
12	Kołomyja	20	78	15	45	16	30	52	53
13	Sambor	12	80	9	90	20	85	43	55
14	Mikulińce*	–	–	17	00	20	36	37	36
15	Mosty Wielkie*	16	00	10	00	–	–	26	00
16	Belz*	24	00	–	–	–	–	24	00
17	Hańczowa*	–	–	–	–	23	60	23	60
18	Strutyn Niżny*	?	?	11	00	11	20	22	20
19	Rohatyn	20	00	–	–	–	–	20	00
20	Brzeżany	–	–	–	–	10	52	10	52

Jak już wspomniano powyżej, zarząd główny Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w pierwszej połowie lat 80. prawie nie oceniał dokładnie działalności swoich oddziałów. Ze wszystkich sprawozdań rocznych tylko w raporcie za okres 1882/1883 zamieszczono komentarze na temat działalności poszczególnych oddziałów. I tam oceny były zawyżone: praca 12 oddziałów została pozytywnie oceniona, choć w rzeczywistości mniej niż połowa z nich (filie w Drohobyczu, Kołomyi, Sokalu, Turce i Jaworowie) zasługiwała na uznanie²⁹. Tak więc w tym sprawozdaniu kierownictwo od-

²⁸ Gwiazdką (*) oznaczono agentury. Znak zapytania oznacza, że w tym roku wpłynęły opłaty członkowskie od oddziału lub agentury, ale ich kwota nie jest znana.

²⁹ *Отчет о дѣятельности Общества имени Михаила Качковскаго за время*

notowało wszystkie oddziały, które poświadczyły jakąkolwiek aktywność. W sprawozdaniu za okres 1884/1885, 1 września 1885 roku zarząd główny określił jako efektywnie działające oddziały filie w Sokalu, Ustrzykach Dolnych, Drohobyczu, Tarnopolu, Brzeżanach i Turce, na temat innych z żalem zauważył, że „nie dawały wystarczających oznak swojego istnienia”³⁰. Ponadto, w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku „Słowo” informowało co roku o około dziesięciu agenturach.

Najlepszym ze wszystkich oddziałów Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku był sokalski. Można go w pewnym sensie nazwać wzorcowym. W połowie 1882 roku filia w Sokalu skupiała wokół siebie około 500 członków stowarzyszenia – ogromną liczbę, ponieważ nawet aktywne oddziały w tym czasie współpracowały ze 100–150 członkami Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego, okazjonalnie ich liczba sięgała 250³¹. Zarząd filialny zbierał fundusze na własną siedzibę i w 1883 roku udało się nabyć budynek za 2600 złr.; żadna inna filia nie mogła wykazać się takim czynem. Co roku (z wyjątkiem 1885 r.) odbywały się walne zgromadzenia oddziału, które miały istotne znaczenie promocyjne oraz oświatowe i przez cały czas wybierały dość aktywny zarząd. Sekret sukcesu oddziału sokalskiego był właśnie w składzie jego zarządu – zawsze tam znajdowała się wystarczająca liczba osób gotowych do pracy. Członkowie zarządu filialnego podzielili terytorium swojego okręgu między siebie, by objąć swoim wpływem wszystkie miejscowości, i w ten sposób były w mocnym związku ze „swoimi” członkami Towarzystwa.

отъ 19 (31) августа 1882 до 18 (30) августа 1883 года, отчитанный въ генеральномъ собраніи въ Дрогобычъ „Слово” 17 (29) IX 1883, s. 2.

³⁰ *XIII отчетъ о дѣятельности центрального выдѣла Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 29 сентября 1884 по 1 сентября 1885 года, „Слово” 23 XI (5 XII) 1885, s. 2.*

³¹ Pod koniec września 1881 r. ogólną ilość członków Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego oceniano w 4100 (*Генеральное собраніе членовъ Общества имени Михаила Качковскаго 17 (29) сентября 1881 въ Золочевъ, „Слово” 24 IX (6 X) 1881, s. 1*), w okresie 1884/1885 było ich 3637 (*XIII отчетъ о дѣятельности центрального выдѣла..., op. cit.*).

Stan rzeczy oddziałów Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego wyraźnie ilustrują przechowywane dokumenty filii tarnopolskiej. Ona, o czym świadczą statystyczne dane przedstawione w tabelach, nie należała do słabych, a zarząd główny pokładał duże nadzieje w działalności tego oddziału. Jednak filia tarnopolska miała okresy bezczynności, a jej sprawozdania przed walnymi zgromadzeniami były pełne niezadowolenia i pesymizmu. Największym problemem był wybór aktywnego zarządu. Tu wiele zależało od czynników subiektywnych, od konkretnych osób. Z jednej strony, by zarząd filialny funkcjonował i zbierał się na swoje obrady, trzeba było wybierać doń członków z Tarnopola, ponieważ ludzie z odległych wsi czy miasteczek nie przyjeżdżaliby regularnie na posiedzenia. Z drugiej strony członkowie zarządu filialnego w Tarnopolu nie mieli stałych kontaktów z prowincją, nie znali aktywnych ludzi na wsiach, nie mogli w sposób odpowiedni rozpowszechniać książek Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego. Ta sprzeczność hamowała lub paraliżowała pracę niemal wszystkich oddziałów Towarzystwa.

Istniały również zasadnicze niedopasowania w zakresie uprawnień i zadań między zarządami głównym i filialnymi. Nie są one widoczne w statucie Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego, w sprawozdaniach z posiedzeń zarządu głównego, jednak na przykład zarząd filii tarnopolskiej zawsze zwracał na to uwagę. W rezultacie niektórzy członkowie zarządu filialnego po rozpoczęciu pracy szybko zaczęli wątpić w potrzebę istnienia oddziału i tracili chęć do pracy. Rzeczywiście, zarząd główny oczekiwał od oddziałów aktywnej pracy oświatowej, przyciągania nowych członków do Towarzystwa, porządnego zbioru składek członkowskich i rozpowszechnienia książek, a ponadto założenia czytelnicy, organizacji wykładów, wieczorów muzycznych i tak dalej. Jednak zarządy filialne na tak aktywną pracę nie miały czasu (wszyscy członkowie byli zajęci działalnością zawodową i nie mogli opuścić miasta) lub pieniędzy (10% składek, które miał prawo pozostawiać sobie oddział, wystarczało najwyżej na biurowe i pocztowe wydatki) ani uregulowanych kontaktów z działaczami (głównie księżmi) na wsiach.

I, szczerze mówiąc, prowincja ruska na przełomie lat 70. i 80. XIX wieku nie nawykła jeszcze do regularnej pracy społecznej.

Fakt, że nie we wszystkich powiatach wschodniogalicyskich w latach 1876–1877 pojawiły się oddziały i że nie wszyscy z założonych oddziałów rozpoczęli pracę prawidłowo, sprawił, że zarząd główny musiał pozwolić członkom Towarzystwa kontaktować z nim bezpośrednio. Oznacza to, że członkowie Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego mogli wysyłać swoje składki bezpośrednio do Lwowa i otrzymywać stamtąd książki bez udziału zarządu filii, na której terytorium mieszkali. To doprowadziło do różnic w dokumentacji Towarzystwa na poziomie centralnym i filialnym, i niezadowolenia wśród członków, którzy nie wiedzieli, do kogo się zwracać. Zgodnie z obowiązującym statutem Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego oddziały nie mogły przyjmować i wykluczać członków stowarzyszenia, uczestniczyć w dyskusji nad jego programem wydawniczym, nie miały prawa głosu na walnych zgromadzeniach. Nie miały one też żadnego wpływu na czytelnice, które zaczęły pojawiać się, szczególnie licznie we wsiach wschodniogalicyskich po 1882 roku. W związku z tym niektórzy prowincjonalni działacze regularnie zastanawiali się (zwłaszcza na tle bezczynności poszczególnych zarządów filii), czy filie są potrzebne lub przynajmniej czy ich uprawnienia i zakres pracy nie powinny zostać zmienione.

W tym duchu filia ustrzycka przedstawiła swoje propozycje zmiany statutu Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego na walnym zgromadzeniu w Tarnopolu w końcu września 1884 roku. Działacze z Ustrzyk Dolnych proponowali przeprowadzenie walnego zgromadzenia Towarzystwa nie raz w roku, ale co trzy lata, a w przerwach między nimi zwoływanie zebrań przedstawicieli oddziałów. Taka forma pracy pozwoliłaby oddziałom i ich zarządom zająć ważniejsze miejsce w strukturze Towarzystwa i skuteczniej wpływać na jego działalność³². Ponieważ te propozycje

---

³² *Общое собрание членовъ Общества имени Михаила Качковскаго въ Тернополь, 17 (29) сентября 1884 г., [w:] Набожныи пѣсни (Изданія Общества имени М. Качковскаго. Книжечка за мѣсяць Августъ и Сентябрь 1884), [Львѣвъ 1884], s. 82.*

spowodowałyby zmianę statutu stowarzyszenia, to omówił je zarząd główny, a następnie rozpatrzyło walne zgromadzenie w Sanoku w 1885 roku. Ostatecznie zdecydowano nie zmieniać statutu, a w odpowiedzi na propozycję oddziału w Tarnopolu, aby rozszerzyć zakres działalności filii, postanowiono zlecić zarządowi głównemu, aby stworzył dla nich regulamin³³.

Tak więc od połowy lat 80. XIX wieku oddziały Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego nadal szukały wygodnej dla siebie formy pracy. W tym czasie funkcjonowało około 8-10 oddziałów, którym udawało się podtrzymywać mniej lub bardziej regularne działania. Inne pozostawały nieaktywne, choć niektóre z nich kierownictwo Towarzystwa chciało reanimować poprzez walne zgromadzenia filii i wybór nowych zarządów filialnych. Zarząd główny Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego nie rozwiązał żadnego oddziału z faktycznie nieistniejących, chociaż kwestię tę omawiano poważnie w połowie 1884 roku³⁴. W procesie optymalizacji dostawy wydawnictw Towarzystwa członkom, zarząd główny ostatecznie zdecydował z początkiem 1886 roku wyłączyć filie z procesu dystrybucji książek – zobowiązano się wysyłać je ze Lwowa każdemu członkowi bezpośrednio³⁵. Oczywiście, zgodnie z nowymi warunkami dla oddziałów, znaczenie corocznych walnych zgromadzeń z ich istotnym

---

³³ XIII генер. собрание членовъ Общества им. М. Качковскаго въ Сянокъ 27 августа (8 сентября) тек. года, „Слово”, 31 VIII (12 IX) 1885, s. 1.

³⁴ Na spotkaniu zarządu głównego 30 lipca (11 sierpnia) 1884 r. „omawiano bezczynność niektórych oddziałów i zastanawiano się, czy nie lepiej byłoby je zamknąć, ponieważ Towarzystwo wskutek ich bezczynności ponosi znaczne straty w kategoriach moralnych i materialnych” [„Слово”, 2 (14) VIII 1884, s. 3].

³⁵ Na spotkaniu 11 (23) listopada 1885 r. zarząd główny postanowił „na początku 1886 roku zawiadomić oddziały, że książki nie będą wysyłane na adres zarządu filialnego dla całego filialnego okręgu, ale bezpośrednio do każdego członka na jego pocztę, a to dlatego, że dostawa książek członkom za pośrednictwem oddziałów jest dosyć skomplikowana tak dla oddziałów, jak i dla członków oraz że zarząd główny ma na poczekie zniżkę i że wielu członków, którzy mieszkają daleko od miejsca pobytu zarządu filialnego, nie zawsze na czas otrzymują swoje książki i wskutek tego wstrzymują wpłatę składek członkowskich albo i całkiem usuwają się z Towarzystwa” [„Слово”, 14 (26) XI 1885, s. 3].

potencjałem oświatowym i promocyjnym powinno być się zwiększyć³⁶, a także w dłuższej perspektywie właśnie zarządy filialne musiałyby przejąć nadzór i obsługę czytelnicy w swoim okręgu.

Ogólnie rzecz biorąc, ustanowienie ośrodków prowincjonalnych (oddziałów) Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego było znacznym krokiem naprzód w rozwoju życia społecznego Rusinów galicyjskich. Była to pierwsza próba opanowania przez Rusinów całej Galicji Wschodniej siecią trwale działających filii konkretnego stowarzyszenia. Działo w tym czasie jeszcze ukrajinofilskie towarzystwo oświatowe „Proswita”, jednak jego oddziałów było wyraźnie mniej (tylko kilka do lat 90. XIX w.), aniżeli Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego. Oprócz swoich bezpośrednich zadań, związanych przede wszystkim ze zbiorem składek członkowskich i dystrybucją książek, wspomniane w tym artykule oddziały umożliwiały działaczom prowincjonalnym zdobycie cennego doświadczenia pracy organizacyjnej, sprzyjały pojawieniu się i rozszerzeniu kontaktów między różnymi działaczami, miejską i wiejską inteligencją, inteligentami i chłopami.

Chociaż Towarzystwo im. M. Kaczkowskiego było rusofilskim, jednak ta okoliczność nie miała zasadniczego znaczenia dla organizacji i działania jego oddziałów. W podobnych warunkach pracowały i z podobnymi problemami spotykały się i oddziały „Proswity”. Chyba podejście przedstawicieli władz krajowych i lokalnych do stowarzyszenia rusofilskiego

---

³⁶ Korespondent „Słowa” z Stryjskiego na początku 1883 roku zastanawiał się, dlaczego tylko z rzadka odbywają się walne zgromadzenia oddziałów Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego, ponieważ one „w znacznym stopniu promują rewitalizację filii, całego towarzystwa i naszego ruskiego życia [społecznego]”, [„Слово”, 12 (24) II 1883, s. 3]. W rzeczywistości były one najbardziej widoczną manifestacją zorganizowanej publicznej pracy oświatowej w prowincji. Uczestnicy zgromadzenia (od 25–30 do setki i więcej osób, średnio 50–60) nie tylko przekonywali się, że oddział działa, ale także mogli wysłuchać ciekawego wykładu, otrzymać na próbę za darmo wartościowe nasiona, pomoc doradczą przy tworzeniu lub rozbudowie czytelnicy i tak dalej. Dzięki uczestnictwu w walnych zgromadzeniach towarzystw i ich oddziałów Rusini aktywnie dołączali się do rozwoju życia publicznego w Galicji, przezwyciężając tradycyjne zamknięcie i bezwład.

i jego wydań było bardziej skrupulatne, w niektórych przypadkach nawet stronicze, jednak znacznej presji ze strony władz filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego nie odczuwały.

Dostępne dla badacza materiały dotyczące działalności filii Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego zawierają przeważnie pesymistyczne oceny. W rzeczywistości dobrze działające oddziały były tylko dwa – w Sokalu i Stanisławowie. Należy jednak pamiętać, że realne możliwości ruskiej inteligencji prowincjonalnej, przede wszystkim w zakresie stałej pracy publicznej, były mniejsze aniżeli oczekiwania płynące ze Lwowa, aniżeli zadania, które starano się przed nią stawiać.

W latach 70. XIX wieku, wraz z pojawieniem się oddziałów Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego (a także filii „Proswity”, pierwszych wiejskich czytelni, z początkiem druku i rozpowszechnienia pierwszych udanych ruskich czasopism i serii popularnych książek dla ludu) dopiero rozpoczął się długotrwały proces włączania ruskich chłopów i drobnomieszczan do aktywnego życia społecznego.

Oleksandr Sedliar

Bibliografia

Źródła archiwalne

Центральний державний історичний архів України, м. Львів (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie)

Zesp. 182, inw. 1, sygn. 11.

Źródła drukowane

Общое собрание членовъ Общества имени Михаила Качковскаго въ Тернополь, 17 (29) сентября 1884 г., [w:] *Набожныи пѣсни* (Изданія Общества имени М. Качковскаго. Книжечка за мѣсяць Августъ и Сентябрь 1884), [Львовъ 1884], s. 76–84.

Статуты Общества имени Михаила Качковскаго во Львовѣ [w:] И. Наумовичъ, *Горить!* (Изданій Общества имени Мих. Качковскаго во Львовѣ ч. V), Львовъ 1876, s. 52–64.

Статуты Общества им. Михаила Качковского [w:] Онуфрій Грушкевичъ чарѳвникъ, ч. 2, (Изданія Общества имени М. Качковского. Книжечка за мѣсяць Януарій 1882), [Львѳвъ 1882], s. 59–72.

Prasa

XIII генер. собраніе членѳвъ Общества им. М. Качковского въ Сянокѳ 27 августа (8 сентября) тек. Года, „Слово”, 31 VIII (12 IX) 1885.

XIII отчетъ о дѳятельности центрального выдѳла Общества им. Михаила Качковского за время отъ 29 сентября 1884 по 1 сентября 1885 года, „Слово” 23 XI (5 XII) 1885.

Генеральное собраніе членѳвъ Общества имени Михаила Качковского 17 (29) сентября 1881 въ Золочевѳ, „Слово” 24 IX (6 X) 1881.

Изъ Львова. (Основаніе филій общества им. М. Качковского.), „Слово”, 27 IV (9 V) 1876.

Изъ Станиславова. (Открытіе филіального отдѳленія общества им. Михаила Качковского въ Станиславѳв.), „Слово”, 15 (27) IV 1876.

[Наумовичъ И.], Первое загалное собраніе общества имени Михаила Качковского, „Наука” 1875, nr 8, s. 331–343.

Общее собраніе общества имени Михаила Качковского въ Коломыи, „Слово”, 16 (28) VIII 1874.

Отчетъ о дѳятельности Общества им. Михаила Качковского за время отъ 8 (20) Августа 1878 до 11 (23) Сентября 1879 года, составленный и прочтенный 11 (23) Сентября с. г. на VII генеральномъ Собраніи членѳвъ въ Станиславѳвѳ предсѳдателемъ Общества Венедиктомъ М. Площанскимъ, „Слово”, 18 (30) IX 1879.

Отчетъ о дѳятельности Общества им. Михаила Качковского за время отъ 11 (23) сентября 1879 до 4 (16) сентября 1880 г., составленный и прочтенный 4 (16) сентября с. г. на VIII генеральномъ Собраніи членѳвъ въ Коломыѳ предсѳдателемъ Общества Венедиктомъ М. Площанскимъ, „Слово”, 9 (21) IX 1880.

Отчетъ о дѳятельности Общества имени Михаила Качковского за время отъ 19 (31) августа 1882 до 18 (30) августа 1883 года, отчитанный въ генеральномъ собраніи въ Дрогобычѳ, „Слово” 17 (29) IX 1883.

Отчетъ о дѳятельности центрального Комитета и филій Общества и. М. Качковского за 1877/8 годѳ, составленный и прочтенный 8 (20) августа с. г. на VI-омъ генеральномъ Собраніи членѳвъ въ Перемышль предсѳдателемъ Общества Венедиктомъ М. Площанскимъ, „Слово”, 10 (22) VIII 1878.

Третье генеральное собрание общества имени Михаила Качковского, „Слово”, 12 (24) VIII 1876.

Чувствительная ампутация, „Проломъ”, 27 II (11 III) 1882.

Czasopisma

„Слово” („Słowo”) 1876, 1877, 1879, 1882, 1883, 1884, 1885.

Opracowania

Лукашів В.Я., *Діяльність “Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 – історія України, Тернопіль 2014.*

Мончаловскій О. А., *Памятная книжка въ 25-лѣтній юбилей Общества имени Михаила Качковского* [Изданіе Общества им. Михаила Качковского, ч. 285], Львовъ 1899.

Сухий О., *Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті)*, Львів 2003.

Oleksandr Sedliar

Ivan Franko National University of Lviv

The National Library

The Education of the Russian People in Galicia. The First Ten Years of the Activity of the Mikhail Kachkovsky Society (1876–1885)

Keywords

Mikhail Kachkovsky Society, Galicia, Galician Russophiles, Society branch, education of the people, social life

Abstract

The text focuses primarily on the first ten years of the activity of the Mikhail Kachkovsky Society in Galicia (1876–1885), a Ukrainian Russophile education

organisation. Its branches were founded and governed mostly by Greek Catholic priests. Their activity consisted mainly of collecting membership fees, distributing the publications of the Mikhail Kachkovsky Society, and per individual branches, the organisation of various cultural events (mostly music and poetry evenings), shops, halls of residence etc. By 1885, the Mikhail Kachkovsky Society established 21 branches in Galicia, the most active ones of which were those in Sokal, Stanyslaviv, Ternopil, Drohobych, Sambir, Yavoriv, Turka and Kolomyia. Most of them operated intermittently, and some ceased to operate over time. The main issues included the unpreparedness of the provincial Russian intelligentsia for systematic social work, insufficient coordination between activists from villages and cities (district centres), lack of funds, and a low level of autonomy of individual branches. However, despite the difficulties, the Mikhail Kachkovsky Society contributed to the invigoration of public life at the district level. For peasants and some of the intelligentsia, the participation in its activities was often their first experience in social work.

Александр Седляр

Львовский национальный университет имени Ивана Франко
Научная библиотека

Народное образование среди русин в провинции Галиция. Первое десятилетие деятельности филиала Общества имени Михаила Качковского (1876–1885)

Ключевые слова

Общество имени М. Качковского, Галиция, галицкие русофилы, филиал общества, народное образование, общественная жизнь в провинции

Резюме

В тексте обсуждается создание и первые десять лет деятельности (1876–1885) украинского (русинского) русофилского образовательного общества имени Михаила Качковского в Галиции. Греко-католические священники основывали филиалы и руководили ими. Основными направлениями их деятельности являлись: сбор членских взносов, распространение издательств общества имени Михаила Качковского, у некоторых отдельных филиалов - организация различных культурных

мероприятий (в основном музыкальных и поэтических вечеров), магазинов, общежитий и т. д. До 1885 года в Галиции общество имени Михаила Качковского создало 21 филиал. Наиболее активными были филиалы в Сокале, Станиславе, Тернополе, Дрогобыче, Самборе, Яворове, Турке и Коломые. Большинство из них действовало нерегулярно, некоторые из них со временем перестали существовать. Основными проблемами были отсутствие опыта систематической общественной работы среди провинциальной русинской интеллигенции, недостаток согласованности между активистами из деревень и городов (местных центров), нехватка средств, низкий уровень автономии филиалов. Но несмотря на существующие трудности, филиалы общества имени Михаила Качковского способствовали укреплению общественной жизни в провинции. Для крестьян и части интеллигенции участие в их деятельности часто являлось первым опытом общественной работы.

Oleksandr Sedliar

Iwan-Franko-Universität Lwiw

Wissenschaftliche Bibliothek

Bildung unter dem ruthenischen Volk in der Provinz Galizien. Die ersten zehn Jahre der Tätigkeit der Niederlassung der Mychajło-Kaczkowski-Gesellschaft (1876–1885)

Schlüsselworte

Mychajło-Kaczkowski-Gesellschaft, Galizien, galizische Russophilen, Niederlassung der Gesellschaft, Bildung des Volks, soziales Leben in der Provinz

Zusammenfassung

Der Text betrachtet die Gründung und die ersten zehn Jahre der Tätigkeit (1876–1885) der ukrainischen (ruthenischen) russophilen Mychajło-Kaczkowski-Gesellschaft in Galizien. Die Niederlassung wurde von griechisch-katholischen Priestern gegründet, die einen Hauptteil der Leitung darstellten. Zu den Hauptrichtungen ihrer Tätigkeit gehörten: Sammlung der Mitgliedsbeiträge, Verbreitung von Verlagen der Mychajło-Kaczkowski-Gesellschaft, Organisation verschiedener kultureller Veranstaltungen (meist Musik- und Poesie-Abende), Geschäfte, Bursen

etc. für individuelle Niederlassungen. Bis 1885 eröffnete die Mychajło-Kaczkowski-Gesellschaft 21 Niederlassungen in Galizien. Zu den aktivsten gehörten die Niederlassungen in Sokal, Stanisławów, Tarnopol, Drohobyttsch, Sambor, Jaworiw, Turka und Kolomyja. Die Tätigkeit von den meisten Niederlassungen war unregelmäßig, einige hörten im Laufe der Zeit auf zu existieren. Die Hauptprobleme waren die mangelnde Vorbereitung der ruthenischen Intelligenz in der Provinz auf eine systematische Sozialarbeit, eine unzureichende Koordination zwischen Aktivisten aus ländlichen und städtischen Gebieten (Kreiszentren), fehlende Mittel, ein geringes Niveau der Autonomie von Niederlassungen. Trotz der bestehenden Schwierigkeiten trugen jedoch die Niederlassungen der Mychajło-Kaczkowski-Gesellschaft zur Intensivierung des öffentlichen Lebens auf Kreisebene bei, und die Teilnahme an ihren Aktivitäten war für die Bauern und einen Teil der Intelligenz oft die erste Erfahrung der Sozialarbeit.